

38. Єдність християн України – новий формат // <http://velychlviv.com/u-lvivskij-miskij-radi-vidbulas-pres-konferentsiya-z-nagody-vidkryttya-h-ekumenichnogo-sotsialnogo-tyzhnya/>; <http://credo.pro/2017/10/191033>.

39. Наприклад, ще один міжконфесійний симпозиум на базі того ж УКУ відбувся нещодавно у Львові: «У Львові 3 жовтня за підтримки Інституту родини та подружнього життя, а також Центру міжконфесійного і міжрелігійного діалогу «Лібертас» відбувся II Міжрелігійний симпозиум «Особливості виховання в християнській та юдейській традиціях». Серія подібних заходів, спрямована на утвердження та поширення родинних цінностей, виявлення схожих і відмінних поглядів на інститут сім'ї з позиції різних релігій.» // <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/68509/>.

40. Круглі столи, що проводяться в різних містах України за назвою “Біблія про єдність Церкви” та ініціюються УГКЦ, збирають богословів-біблеїстів в основному з-поміж представників Київської християнської традиції – УГКЦ, УПЦ МП, УПЦ КП. Модерує – отець Ігор Шабан – голова Комісії УГКЦ сприяння єдності християн, доктор богослов'я. Головною метою є спроба розпочати обговорення тематики єдиної Церкви та з'ясування питань: Чи існують у Святому Письмі тексти щодо єдності Церкви? Чи існує сьогодні реальна модель майбутньої єдності? На якому фундаменті має будуватися ідея єдиної помісної Церкви в Україні?”.

41. До миру – всупереч війні: огляд перешкод становлення стійкої демократії (Аналітичне дослідження) // Матеріали аналітичного дослідження Робочої групи... за період березня-червня 2017 року. – К., – 2017. – С.5.

42. Соціальна концепція мусульман України // Українське релігієзнавство. - №84. – К., 2017.- С.133-144.

43. "Наш спільний базис – християнські цінності. Наша спільна мета – побудова здорового громадянського суспільства. І все це – виключно спільними зусиллями всіх учасників руху. «Всі разом!» — це об'єднаний гучний голос людей і організацій, які сповідують спільні цінності" // <http://vsirazom.ua/about>.

44. <http://vsirazom.ua/vchinki/vidbuvsya-kruglij-stil-pro-xristiyanski-cinnosti-yak-osnovu-ukra%20%97nsko%20%97-identichnosti>.

45. https://www.facebook.com/groups/1601397093445246/?multi_permaLinks=1937686293149656¬if_id=1507494249584465¬if_t=group_activity.

46. <https://www.facebook.com/openorthodoxuniversity/?fref=mentions&pnref=story>.

УДК 241.13

Кулагіна-Стадніченко Ганна. Антиномія «чоловік-жінка» в особистісній перспективі становлення індивідуальної релігійності православного віруючого

Анотація. У статті досліджується антиномічність феномену «чоловік-жінка» з точки зору богослов'я та світської науки. Автор вивчає особливості його функціонування на рівні індивідуальної релігійності православного віруючого та в українському контексті. Звертається увага на кілька викликів, що завжди поставали наріжним каменем зіткнення альтернативних думок при вирішенні антиномії «чоловік-жінка». Зазначено важливість останньої для православного віруючого з огляду на віднаходження сенсу життя, його обумовленість усвідомленням індивідуального фіналу особи. Показано, що категорія взаємності залишається універсальною для феноменологічного розуміння сенсу статі. Однак, на відміну від світського підходу, апологети християнства воліють казати про формування статевої ідентичності, а не відшукувати відмінності між статями. Натомість науковий підхід чітко

розрізняє статеву та гендерну ідентичності. Досліджено, що на розподіл гендерних ролей значно впливають культурна та релігійна традиції. Щодо впливу православ'я на вирішення антиномії «чоловік - жінка» при становленні індивідуальної релігійності віруючого в Україні, то тут авторка визначає певні особливості цього.

Ключові слова: антиномічність феномену «чоловік-жінка», статева ідентичність, гендерна ідентичність, «несиметрична взаємність», гендерні ролі православного віруючого.

Abstract. *In this article "The antinomy "man-woman" in the personal perspective of the formation of the individual religiosity of the Orthodox believer" by Anna Kulagina-Stadnychenko explores the antinomy of the phenomenon of "man-woman" from the point of view of theology and secular science, examines the peculiarities of its functioning at the level of individual religiosity of the Orthodox believer and in the Ukrainian context. Attention is drawn to several challenges that have always been the cornerstone of the collision of alternative thoughts in solving the antinomy "man-woman." The significance of the latter for the Orthodox believer in view of finding the meaning of life, which is due to awareness of the individual finale of the person. It is shown that the category of reciprocity remains universal for the phenomenological understanding of the meaning of gender. However, unlike secular approaches, apologists of Christianity prefer to talk about the formation of gender identity, and not to look for differences between sexes. Instead, a scientific approach clearly distinguishes the gender identities. It was investigated that the distribution of gender roles is significantly influenced by cultural and religious traditions. Regarding the influence of Orthodoxy on the solution of antinomy "man - woman" in the formation of the individual religious faith of a believer in Ukraine, here the author defines certain features. Finally, it is argued that religious pluralism, the temporary integration of certain parts of Ukraine into other Western European states, led to the inclusion of different ideological models into the individual religiosity of an Orthodox believer, practically made it impossible for a strict patriarchal dependence, and thus, reduced the relationship between "man-woman" through more partnerships.*

Key words: *antinomy phenomenon of "man-woman", gender identity, "asymmetric reciprocity", gender roles of the Orthodox believer.*

Вступ. З богословської точки зору міркування про людину, як поєднання «душі» і «тіла», вимагає уважного розгляду антропологічного виміру тілесності, що безпосередньо стосується питання статевої відмінності чоловіка та жінки. Статева мораль, сексуальність, гендерні відмінності і ролі є важливою частиною релігійних уявлень, оскільки статевої потяг виступає значною рушійною силою людських стосунків, а гендерні взаємовідносини постають органічною частиною соціального порядку.

Вихідні передумови. Загалом, тема гендеру та релігії завжди викликала увагу науковців та богословів. Сфера їх зацікавлень зазначеною проблематикою надто широка – від феміністичних досліджень (М.

Богачевська-Хом'як, Н. Чермалих, Л. Пагуліч, Г. Ярманова, Г. Гриценко, Н. Зборовська), етнографічних та історичних розвідок (О. Кісь, В. Борисенко, Г. Булашев, І. Дейнега, Н. Кобринська), соціально-психологічних, соціологічних нарисів, взаємозв'язків нації та релігії (І. Кон, П. Горностай, О. Іващенко, І. Книш), релігієзнавчих та культурологічних дискурсів (М. Костомаров, Н. Недзельська, О. Забужко, А. Армен) до різних варіантів богословських тлумачень. Однак комплексного релігієзнавчого дослідження, що вивчає константи та трансформації богословських поглядів щодо дихотомії чоловічого та жіночого та їх сприйняття православним віруючим за сучасних умов інформаційного, мультикультурного, поліконфесійного суспільства дотепер не існує.

Богослови засвідчують, що проблема статей є однією із найсуттєвіших для визначення вектору спрямування християнської антропології, оскільки «тут перетинаються питання аскези і моралі, походження людини й спосіб життя у Раю». На думку священника Андрія Лоргуса, важливо вирішити такі завдання: «По-перше, чому людина створена у двох природних формах, або половинах? По-друге, який спосіб співжиття чоловіка та жінки було передбачено Богом? По-третє, проблема рівності, або ж нерівності між ними, по-четверте, проблема тілесної любові – як співвідноситься з любов'ю духовною? По-п'яте, у чому полягає смисл шлюбу?» [1]

Зазначимо принагідно, що, незважаючи на історичні умови створення, у біблійних текстах спостерігаємо деяку гендерну симетрію, а відтак рівень духовної зрілості православного віруючого не узалежнюється від зафіксованої Святим Письмом соціальної нерівності статей. Опосередковано, через паралельні чи симетричні описи, Біблія підкреслює гендерну рівність віруючих перед Богом. Однак ресурсом для формування статевої етики, обґрунтування гендерних ролей слугують гендерно асиметричні тексти або ж асиметричні тлумачення гендерно нейтральних біблійних текстів. До того ж, адресовані жінкам жорсткі заборони, що рекомендують їм не претендувати на роль духовних вчителів, згадуються і використовуються частіше, детальніше, ніж рекомендації чоловікам-мирянам, а чи ж то чоловікам-наставникам. Відтак **метою цього дослідження** буде з'ясування особистісних викликів з точки зору гендерних перспектив при становленні та формуванні індивідуальної релігійності православного віруючого, можливі сучасні трансформації богословської рефлексії над антиномією «чоловік-жінка».

У будь-якому випадку, завдяки статевій ідентичності людина усвідомлює власну особливість, виокремленість з-посеред іншого живого світу, а це не може не впливати на динаміку самосвідомості православного віруючого. Сьогодні богослови вважають нехтування проблемою статі частковим, неповним, «урізаним» сприйняттям Одкровення з огляду на

позиціонування людини як «образу Божого». Тим не менш ними звертається увага на кілька викликів, що завжди поставали наріжним каменем зіткнення альтернативних думок при вирішенні антиномії «чоловік-жінка», а саме:

1) ортодоксальна християнська традиція, зокрема, сформована працями Олександрійських Отців, відносить концепт образу Божого до розумового та вольового потенціалу людини, що ототожнюється з духовністю останньої і передається словом «mens». Тим самим унеможлиблюється адекватна антропологічна оцінка цього явища;

2) статева природа людини та тварини має однакове функціонування, а відтак існує ризик сприймати її неспецифічним для людської сутності феноменом. Такий підхід пояснює певну тенденцію богословської антропології не надавати особливого значення статевій специфіці;

3) з іншого боку, антиномія статі постає суто «жіночим питанням», тобто богословською рефлексією над функцією, роллю, призначенням жінки; виступає своєрідною апологією протиставлення жіночого та чоловічого у людській природі та соціумі. У цьому випадку полярність «чоловік - жінка» подеколи надто драматизується пересічним віруючим, зокрема, з огляду на цивілізаційні реалії сьогодення. Проте й богослови визнають недоліки відсутності жіночого богослов'я, яке лише починає формуватись на даному історичному етапі, відзначають, що становлення православної апологетики зобов'язане чоловікам, а відтак тлумачення деяких питань взаємовідносин статей не завжди носить коректний характер [2].

Оптимістичний сценарій розвитку богословської думки призвів апологетів християнства до визнання очевидного факту «розуміння рішень Творця, який визначив, щоби людська істота завжди існувала лише як чоловік та жінка» [3, с. 182]. Тут антиномія статі знаходить своє розв'язання завдяки здійсненню таїнства шлюбу, якому Церква надає важливого значення з огляду на важливість продовження людського роду та реалізації багатоаспектного у своїх значеннях та виявах почуття любові.

Нині богословська антропологія прагне зрозуміти взаємозв'язок «чоловік – жінка» у термінах «несиметричної взаємності», вказує на особистісну «інакшість», яка постає «відмінністю» через невластивий їй спосіб людського існування. При цьому у відносинах «чоловік – жінка» особисте «я» має потребу в «іншому», пов'язане з іншим як власним виповненням й, водночас, здатне подолати себе, поступитись місцем. Наявність статі, існування в якості чоловіка та жінки вказує на те, що «інакшість» виступає конститутивним й нездоланим елементом для людини. Подібна двоєдність неминуче призводить до гострого усвідомлення свого походження «від» та існування «для» когось, сприйняття власної витокової залежності.

Вирішення антиномії «чоловік-жінка» для православного віруючого важливе й з огляду на віднаходження сенсу життя, що зумовлений усвідомленням індивідуальної конечності особи. Тут богословська позиція звертає увагу на взаємоперетин понять статі та роду: «Завдяки існуванню статі через зв'язок із родом людина відкриває для себе смерть. Індивід нездатний вичерпати всезагальну сутність людини, пов'язаний із смертю внаслідок статевого способу породження потомства. Двоєдність чоловік-жінка впроваджує «я» у низку наступних один за одним поколінь, де рід зберігається, але індивід помирає: драма людського існування досягає своєї вершини». [3, с. 183-184] Відкриття людиною власної «інакшості» не є прямим наслідком знання про існування статі. Водночас, статева ідентифікація виступає важливим чинником сприйняття «я», як єдиної тотальності «душі» та «тіла».

В історії філософської думки сприйняття «інакшості» через усвідомлення власного існування як наслідку акту буття, що неспроможне себе вичерпати, а також неможливість сповна зрозуміти сутність людської істоти, породжувало різні форми раціоналізму й ідеалізму. У випадку богословської рефлексії над двоєдністю статевої природи людини також унеможлиблюється осмислення особистісного «я» без уникнення суперечностей. Тут православна апологетика застосовує принцип взаємодопомоги між чоловіком і жінкою, використовує бінарність «тотожність-залежність», визначає статево природу людини через категорію взаємності між чоловіком і жінкою.

Категорія взаємності залишається універсальною для феноменологічного розуміння сенсу статі. Остання виступає конститутивною ознакою особистості, вказує на її ідентичність (самість) та інакшість, єдність та подвійність. Здавалося б, все це об'єктивно відкриває обрїй взаємності. Однак богослови зауважують, що взаємність не тотожна доповнюваності за принципом андрогінності, а знаходить своє вираження у множинності материнських, батьківських, синівських, дружніх та інших відносин, в яких одночасно бере участь кожний індивід. Отже, така взаємність асиметрична, не може означати просту доповнюваність, вимагає онтологічного контексту. У цьому вбачається суттєва несхожість богословського та світського підходів, оскільки апологетами православ'я дилема «чоловік - жінка» не зводиться до вирішення проблеми соціальних ролей всередині пари та поза нею. Загалом, богословська позиція тут зводиться до думки, що антропологічні полярності є відображенням онтологічної несхожості. Властиву статі асиметрію людина помічає з перших взаємовідносин з батьками: вона має онтологічні корені. Стать виступає «обтяженою відмінностями асиметричною взаємністю». [3, с. 187] Оскільки статева несхожість має сутнісний характер, то можна казати про її неподоланність. Претензія знівелювати таку відмінність трагічно оманлива. З цієї точки зору,

підсумовують богослови, різність засвідчує інакшість, що разом із рівністю у людській спільноті постає важливим чинником взаємного дарування себе, тобто шлюбного виміру людини.

На відміну від світського підходу, апологети християнства воліють казати про формування статевої ідентичності, а не відшукувати відмінності між статями. [3, с. 186] Натомість науковий підхід чітко розрізняє статево та гендерну ідентичності.

Гендерна ідентичність залежить здебільшого від соціальних чинників, а не від біологічної природи людини. Православний віруючий може володіти чітко визначеною статевою ідентичністю, що формується релігійною догматикою, та водночас мати труднощі із гендерною ідентичністю.

Зазвичай, під гендерною ідентичністю розуміють переживання власної відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для представників конкретної статі (або таким, що приписуються представникам певної статі суспільно-історичною чи соціокультурною ситуацією). Гендерна ідентичність не є автоматичною надбудовою над біологічною статтю, вона поетапно формується в особистості у ході виховання та соціалізації, є одним з аспектів особистісної ідентичності і значною мірою заснована на наслідуванні батьків. Дослідник гендерної соціалізації та становлення гендерної ідентичності П.П. Горностай вважає, що для зрілої особистості гендер, як соціальна характеристика людини, стає заміною статі. [4]

Слід погодитися, що загалом гендерні ролі формуються культурною та релігійною традицією. Щодо впливу православ'я на вирішення антиномії «чоловік - жінка» при становленні індивідуальної релігійності віруючого в Україні, то тут існують певні особливості.

Передусім, чітко відрізняється «гендерне питання» часів Давньої Русі, Литовського князівства, середньовіччя (козацької доби) та його практичне втілення у ХХ-ХХІ століттях. Безперечно, православ'я було головним чинником формування статево-розподільчих ролей у суспільстві. Очевидно й те, що після поглинання Київської митрополії Російською Православною Церквою, ситуація взаємодії статей змістилась у бік суворої патріархальної традиції. Про це, зокрема, пише у своїй монографії історик Оксана Кісь. [5] Водночас, домінування патріархальної культури за середньовічних часів в Україні позначено певними нюансами у взаємовідносинах «чоловік - жінка», а саме:

1. Попри переважання в українській свідомості патріархального канону у відносинах між чоловіком і жінкою часів середньовіччя та ієрархічного протиставлення чоловічого і жіночого начал, правосуб'єктність жінки була закріплена законодавчо: вона мала право обстоювати свою безпеку, гідність та майнові права в суді.

2. Становище жінки в українській сім'ї зумовлювалось особливими господарсько-майновими правами заможної жінки, яка мала змогу успадкувати свою частку майна (так звана «материзна»). Володіння рухомим і нерухомим майном, контроль над певною господарсько-виробничою сферою та змога розпоряджатися деякими грошовими сумами сприяли доволі високому статусу заміжньої жінки-господині. У сім'ї зберігався гендерний розподіл праці. Сфери активності чоловіка та жінки розглядалися як взаємодоповнюючі, однаково значущі для повноцінного функціонування сім'ї як господарської одиниці, що спричинилось до партнерських стосунків у сім'ї.

3. На рівні особистих стосунків подружжя помітною була гендерна ієрархія, що виявлялась у подвійних стандартах моральної оцінки поведінки чоловіка та дружини. Однак особливість українського сімейного патріархату полягала у тому, що соціонормативна культура допускала можливість здобуття дружиною лідерських позицій.

4. Процес гендерної соціалізації охоплював декілька етапів, що відрізнялись за змістом і формою, був спрямований на підготовку дівчини до виконання ключових жіночих соціальних ролей – дружини, матері, господині. Найвищий суспільний статус (соціальний престиж) посідали жінки похилого віку, яким удалося протягом життя повноцінно реалізувати ці ролі. До фундаментальних життєвих установок жінки належить також материнство. Світоглядний образ матері наділявся рисами ідеалу, що ставав для українців утіленням усіх людських чеснот, самої ідеї гуманізму. У такий спосіб отримувала практичне втілення релігійна ідея Богоматеринства Діви Марії, коли культ Богоматері відповідно «прочитувався» народною традицією. У догляді та вихованні дітей поряд із матір'ю важливою була роль інших членів сім'ї.

5. Еволюція соціального статусу зумовила природну зміну гендерної ролі жінки у сучасному, зокрема й українському, суспільстві: вона часто перебирає на себе обов'язки глави сім'ї, домінує в ряді гуманітарних галузей суспільства – освіті, медицині, культурі тощо. Українська традиція забезпечила те, що набуття нового соціального статусу не вимагає від українки змагання за нього та спеціальних публічних дискусій, як це прийнято в західному суспільстві [6].

Висновки. З огляду на це, у питанні вирішення дилеми «чоловік - жінка» українська народна традиція не лише своєрідно синкретизувалась з патріархальними настановами Святого Письма, а й значно вплинула на індивідуальну релігійність православного віруючого. Окрім того, православ'я ніколи не було єдиною, домінуючою, релігійною системою в Україні. Релігійний плюралізм, тимчасове інтегрування окремих частин України в інші західноєвропейські держави призводив до включення різних світоглядних моделей в індивідуальну релігійність православного віруючого, практично унеможлилював жорстку патріархальну

залежність, а відтак унормовував взаємовідносини «чоловік - жінка» по лінії партнерських взаємостосунків.

Список використаних джерел

1. Лоргус Андрей, свящ. Православная антропология. Курс лекций. Глава 9.3. Мужчина и женщина. - Вып.1. - М.: Граф-пресс, 2003. – Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.xpa-spb.ru/libr/Lorgus/pravoslavnaya-antropologiya.html#_09-3
2. Легойда Владимир. Разговор начистоту «И оставит человек отца и мать...» Тайна пола в православной традиции. Беседа с диаконом Андреем Кураевым / Журнал «Фома». - 1999. - №7. – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.wco.ru/biblio/books/kur5/Main.htm>
3. Скола Анджело, Маренго Джильфредо, Прадес Лопес Хавьер. Богословская антропология. – М., 2005. – С. 182 .
4. Горноста́й П. П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. — К.: «К. І.С.», 2004. — С.132-155. Див. також: Словник гендерних термінів. – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://a-z-gender.net/ua/genderna-identichnist.html>
5. Кісь Оксана. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина ХІХ - початок ХХ ст.) - Львів, 2012. - 287 с.
6. Армен Анастасія . Еволюція статусу жінки в українському соціально-культурному просторі / Журнал "Схід". 2010. - № 7 – Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=78973

УДК 2-5:054

Кисельов Олег. Микола Закович як теоретик обрядовості

Анотація. У статті розглядається науковий доробок радянського періоду професора Миколи Заковича (1931-2017), присвячений обрядовості. Автор розглядає дефініції ключових понять та співвідношення обрядів із подібними явищами – церемонією, святом, традицією, звичаєм. Відзначено, що професор часто писав не просто про обряди, але про «обряди та свята», оскільки обряди є невід’ємною складовою свят. Автор статті приділяє увагу проблемі еволюції обрядовості та її осмислення через категорії «форма» і «зміст». Окремо йдеться про місце релігійних обрядів у еволюції обрядовості, а також їхню критику. Закович був одним з перших, хто акцентував увагу на естетичному та психологічному впливі релігійних обрядів. Розкривається його пояснення нетривкості існування «червоної обрядовості» 1920-х років. Подається розуміння М.М. Заковичем радянської обрядовості та її атеїстичної функції. Автор статті доходить висновку, що доробок професора може бути актуалізований не лише в академічних релігієзнавчих дослідженнях, але й у сфері державної політики.

Ключові слова: науковий атеїзм, обрядовість, релігійний культ, обряд, радянські свята та обряди.

Abstract. In the article of O. Kyselov «Mykola Zakovych as a Theoretician of Ritualism» the academic works of the Soviet period of professor Mykola Zakovych (1931-2017) devoted to ritualism are examined. The author explores definitions of